

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

DOI 10.34142/2313-2345.2020.58.22

О. О. Чувпило

ШЕДЕВР НАУКОВОЇ ІСТОРИЧНОЇ МЕМУАРИСТИКИ

(рецензія на книгу: *Чернявський Г. И. Из глубин памяти историка / Г. И. Чернявский. – Харьков: Федорко, 2019. – 660 с.*)

Вийшли з друку спогади видатного харківського історика-болгариста зі світовим ім'ям, одного з фундаторів української та радянської болгаристики й слов'янознавства, доктора історичних наук, професора Георгія Йосиповича Чернявського, з яким автор даної рецензії багато спілкувався й плідно співробітничав ще з початку 70-х років ХХ ст. Оскільки життєвий шлях і величезна наукова спадщина вченого у наш час добре відомі лише обмеженому колу вузьких фахівців, переважно болгаристів, то для широкого наукового загалу стисло наведемо основні віхи його багатогранної біографії. Г. Й. Чернявський народився 29 листопада 1931 р. у Харкові (будинок по вул. Римарській № 19, який зберігся в недоторканості й до нашого часу). Його батько – Йосип Петрович Чернявський – працював начальником планового відділу Харківського тресту «Південспецбуд», будучи за фахом економістом. Мати – Софія Григорівна Рікман-Чернявська – обіймала посаду лікаря-лаборанта в поліклініці Центральної лікувальної комісії м. Харкова. Середню освіту майбутній визначний вчений отримав у Харківській СШ № 131, закінчивши її зі срібною медаллю, а вищу – на історичному факультеті Харківського державного університету ім. О. М. Горького (ХДУ) в 1954 р. У 1959 р. захистив кандидатську дисертацію, а в 1969 р. – докторську, присвячену проблемам новітньої історії Болгарії. Після цього тривалий час (до від'їзду в США у 1996 р.) працював завідувачем кафедри всесвітньої історії Харківського бібліотечного інституту / Інституту культури (в наш час – Академія культури) та за сумісництвом викладав на кафедрі нової та новітньої історії ХДУ для студентів-істориків третього й четвертого курсів, що спеціалізувалися на ній. Він читав, введений її завідувачем та одночасно деканом історичного

факультету, великим вченим, С. І. Сідельниковим, оригінальні й складні спеціальні курси «Джерелознавство нової та новітньої історії» та «Історіографія нової та новітньої історії». Із другої половини 80-х років ХХ ст. Г. Й. Чернявський став досліджувати проблеми історії СРСР (Росії) та США. Він автор понад 40 фундаментальних книжок і 400 статей. Кілька праць вченого написані в співавторстві з визначними фахівцями Л. Л. Дубовою, Ю. Г. Фельштинським і М. Г. Станчевим. У серії «ЖЗЛ» видавництвом «Молода гвардія» (Москва) надрукована серія біографій видатних президентів США, написана у співавторстві з Л. Л. Дубовою. Разом із Ю. Г. Фельштинським Г. Й. Чернявський опублікував фундаментальну біографію Л. Д. Троцького (4 томи) та оригінальну серію документальних публікацій із архівів США. Вчений нагороджений високим болгарським орденом Кирила й Мефодія першого ступеня та Великою Золотою медаллю Софійського університету. Він також є лауреатом Ломоносівської премії. Наразі Г. Й. Чернявський працює запрошеним дослідником університету ім. Джонса Гопкінса (Балтимор-Вашингтон, США).

Унікальні спогади Г. Й. Чернявського, яким практично немає аналогів у вітчизняній, та й навіть у зарубіжній історико-мемуарній літературі, – це не тільки захоплююча й напрочуд цікава докладна розповідь автора про подробиці його життя, роботу, про величезну кількість різних людей, з якими вчений співробітничав, зустрічався й спілкувався, а значною мірою, – це стисла історія харківської, української та радянської історичної славістичної й болгаристичної науки протягом понад чотирьох десятиліть. Особливу увагу привертають сюжети, в яких йдеться про їхній розвиток у нинішньому Харківському національному універ-

ситеті імені В. Н. Каразіна, Харківській Академії культури, в Україні й СРСР загалом, у Московському державному університеті імені М. В. Ломоносова, Інституті слов'янознавства та балканістики (Москва) тощо. Повною мірою це ж стосується й США та університету імені Джонса Гопкінса, в якому автор мемуарів пропрацював 22 роки. Близкучі, на рідкість вдалі, влучні й дотепні характеристики Г. Й. Чернявський дав своїм батькам, рідним, учителям, колегам по роботі, друзям та учням. Тепло й приязно згадуються також зарубіжні вчені, колеги, однодумці, друзі та знайомі. Із 144-х мінірозділів книги Г. Й. Чернявського найбільше значення для сучасної вітчизняної історичної науки, слов'янознавства, болгаристики, історіографії, джерелознавства, архівознавства, історичного краєзнавства, історії освітніх і науково-дослідних установ колишнього СРСР, України, Росії та США, культурології, політології та інших гуманітарних наук, на наш погляд, мають такі з них: «Як Йосип Чернявський став більшовиком Віктором Свободіним», «Війна», «Двоїстість свідомості та політичні сумніви», «Харківський університет, історичний факультет», «У пошуках своєї наукової проблематики», «Поворотний момент мого життя – знайомство із Сідельніковим», «Перші кроки вивчення болгарської історії», «Другий переломний момент – знайомство із Валеєвим», «Болгарська мова», «Університетські друзі та однодумці», «Перипетії комсомольської роботи», «Наше сприйняття справи лікарів», «Істфак, кафедра й кандмінімум», «Кафедра історії південних і західних слов'ян МДУ», «Початок дослідницьких розвідок», «Як відбувалося вдосконалення дослідницьких навичок», «Перший дисертаційний захист», «Подальші контакти із Болгарією та болгарами й перше знайомство з країною», «Ілчо Дімітров та його сім'я», «Бібліотечний інститут, кафедра культурно-просвітницької роботи», «Вихід на наукові конференції», «Хрестоматія із історії зарубіжних слов'ян», «Російські емігранти в Болгарії», «Знайомство з діяльністю Х. Г. Раковського», «Книга про «врангелівців»», «Позиція та погляди Сідельнікова», «Дослідження болгарського робітничого руху за умов стабілізації», «Книга й захист

докторської дисертації», «Міжнародний конгрес істориків», «Курс джерелознавства», «Курс історіографії», «Праця над бібліографіями», «Підручник історіографії та Ломоносівська премія», «Наукові поїздки», «Задум вивчення політеміграції та відмова від нього», «Біографія Коларова, що не побачила світ», «На першому конгресі з болгаристики після нього», «На другому болгаристичному конгресі», «Початок підготовки істориків-музеєзнавців», «Робота над біографією Раковського», «Знайомство з Євгеном Олександровичем (Євтушенком)», «Б. Ш. Окуджава», «Короленко та Раковський», «Документи про Раковського-дипломата», «Знайомство з В. П. Наумовим та А. І. Ваксбергом», «Знайомство й контакти з П'єром Бруе», «Більшовизм і націонал-соціалізм: Порівняльний аналіз», «Асоціація болгаристів СРСР», «Моя єдина офіційна поїздка в Болгарію», «Переїзд за океан і початок співробітництва з Ю. Г. Фельштинським», «Бостонський з'їзд славистичної асоціації та знайомство з Джеффри Бруксом», «Спеціальний курс в університеті імені Джонса Гопкінса», «Книга про тоталітаризм», «Продовження співробітництва з М. Г. Станчевим. Робота про Г. Бакалова», «Перша книга про Троцького: його болгарські зв'язки», «Початок співробітництва з Л. Л. Дубовою», «Зустріч із прем'єром Станішевим», «Співробітництво в американській пресі, що видавалася російською мовою», «Проблеми радянської історії», «Праці про дисидентський рух та про політичну поезію великих бардів», ««Фашизм»: Соціологічна категорія чи лайка», «Рекордна публікація: Документи про розкол російських соціал-демократів», «Архів Троцького в Гарвардському університеті й праця над ним», «Наукова публікація праць Троцького про Сталіна», «Біографія «вічного революціонера»», «Своєрідність особистого фонду Троцького в Московському архіві», «Мехіко, музей Троцького», «Книга про Троцького в ЖЗЛ», «Детальна біографія Троцького», «Робота про Карла Радека», «Книга про Павла Миколайовича Мілюкова», «Нова галузь: Американістика. Франклін Рузвельт», «Президентські бібліотеки – бібліотеки лише в останню чергу», «Збірник есе про всіх президентів США».

Таким чином, спогади Г. Й. Чернявського, являючи собою серйозне наукове дослідження світового рівня, є також надзвичайно цінним історичним джерелом. Будучи очевидцем та активним учасником майже всього того, що описується ним, автор повідомляє багато цікавих відомостей, фактів і деталей, які тоді зовсім не знайшли відображення в офіційних документах, або раніше свідомо перекручувалися, причому деякі з них можуть стати не тільки важливим,

а іноді навіть і єдиним джерелом, що допоможе висвітлити ще якусь дотепер невідому історичній науці подію. Тим самим рецензоване нами видання становить великий науковий і пізнавальний інтерес для істориків, болгаристів, славістів, історіографів, джерелознавців, архівістів, краєзнавців, культурологів, політологів, соціологів і представників інших гуманітарних дисциплін. Побільше б таких цікавих і цінних мемуарів!